

WERKBOEK INHOUDSANALYSE

EMIEL VAN MILTENBURG

Open Press Tilburg University
Tilburg, The Netherlands

© Emiel van Miltenburg

Design, typesetting, copyediting: LINE UP boek en media bv
Omslagfoto: Briana Tozour, verkregen via Unsplash.

ISBN: 9789403769509

DOI: <https://doi.org/10.56675/wbiha>

This work is licensed under CC BY 4.0. To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

VERANTWOORDING

Dit boek is geschreven voor de cursus *Onderzoekspracticum 3: Inhoudsanalyse* die gegeven wordt in de opleiding *Communicatie en Informatiewetenschappen* van Tilburg University. Dit vak is in 2020 ontwikkeld door Christine Liebrecht en Emiel van Miltenburg. In 2023 is de cursus gegeven door Marie Barking en Emiel van Miltenburg. Dit boek is gebaseerd op het collegemateriaal dat we voor deze cursus hebben gemaakt. De uiteindelijke tekst is geschreven door Emiel van Miltenburg. Het heet een *Werkboek* omdat het de bedoeling is dat je ook echt aan de slag gaat met een eigen inhoudsanalyse tijdens het lezen van dit boek. De opdracht die we hiervoor in Tilburg gebruiken wordt omschreven in Bijlage C, met aanvullende informatie in Bijlage D en E. De rest van het boek is zo algemeen mogelijk opgeschreven, zodat de tekst ook bij andere opleidingen kan worden gebruikt. Veel van de genoemde studies komen wel uit Tilburg, om onze studenten bekend te maken met het onderzoek dat hier uitgevoerd wordt.

Dit boek had niet tot stand kunnen komen zonder mijn collega's. Ik wil graag Christine Liebrecht en Marie Barking bedanken voor de fijne samenwerking bij het geven van de cursus. Zij hebben me allebei geholpen met hun feedback op verschillende onderdelen van dit boek. Daarnaast wil ik Maria Mos bedanken voor haar uitgebreide commentaar op de volledige eerste versie van dit boek. Ik ben ook dankbaar voor het commentaar van Byron G. Adams, Martijn Goudbeek, Jeanine Guidry, Naomi Kamoen, Emiel Krahmer en Damian Trilling op verschillende onderdelen van het boek.

Natuurlijk blijf ik zelf verantwoordelijk voor alle fouten of onduidelijkheden die er nog in staan. Alle feedback blijft welkom voor de volgende editie(s) van dit boek. Je kunt me hiervoor een bericht sturen via het volgende adres:

C.W.J.vanMiltenburg@tilburguniversity.edu

INHOUDSOPGAVE

Verantwoording	V
Hoofdstuk 1 Wat is een inhoudsanalyse eigenlijk?	1
1.1 Inleiding	1
1.1.1 Kwantitatieve inhoudsanalyse	1
1.1.2 Kwalitatieve inhoudsanalyse	2
1.1.3 Over dit boek	2
1.1.4 Naslagwerken	2
1.2 Een stappenplan	2
1.2.1 Stap 1: onderwerp en motivatie	2
1.2.2 Stap 2: conceptualisatie	3
1.2.3 Stap 3: operationalisatie	3
1.2.4 Stap 4: een codeerschema opstellen	3
1.2.5 Stap 5: sampling	3
1.2.6 Stap 6: codeurs trainen en betrouwbaarheid berekenen	3
1.2.7 Stap 7: coderen	4
1.2.8 Stap 8: Betrouwbaarheid berekenen	4
1.2.9 Stap 9: rapportage	4
1.3 Inhoudsanalyse versus experimentele studies	4
1.3.1 Voor- en nadelen van een experimentele studie	4
1.3.2 Voor- en nadelen van een inhoudsanalyse	5
1.4 De rol van een inhoudsanalyse	5
1.4.1 Hypothesen opstellen	5
1.4.2 Het inschatten van het belang van het onderwerp	6
1.4.3 Generaliseerbaarheid	6
1.5 Aan de slag	6
1.5.1 Kritische vragen over inhoudsanalyses	7
1.5.2 Artikelen	8
Hoofdstuk 2 Onderwerpen en onderzoeksvragen	9
2.1 Inleiding	9
2.2 Wat is er mogelijk?	9

2.2.1	Uitzondering: inhoudsanalyses binnen experimenten	10
2.3	Doelen en vragen	10
2.3.1	Test jezelf	10
2.4	Theoretische relevantie	11
2.4.1	Een voorbeeld	11
2.4.2	Hoe vind je een theoretisch relevante onderzoeksvraag?	12
2.4.3	Test jezelf	14
2.5	Maatschappelijke relevantie	15
2.5.1	Hoe kan onderzoek de maatschappij helpen?	15
2.5.2	Ethische vragen	16
2.5.3	Kaders voor maatschappelijke relevantie	16
2.5.4	Ervaringsdeskundigen	18
2.6	Ethische bezwaren	19
2.6.1	Dual use	19
	Hoofdstuk 3 Dataverzameling en sampling	21
3.1	Inleiding	21
3.2	Wat kun je verzamelen?	21
3.3	Waar haal je de data vandaan?	22
3.3.1	Wat is een corpus?	22
3.3.2	Waar vind je corpora?	22
3.3.3	Zelf data zoeken om te verzamelen	23
3.4	Hoeveel data moet je verzamelen?	24
3.4.1	Waarom eigenlijk een census? En redenen om dat niet te doen	24
3.4.2	Praktische haalbaarheid	24
3.4.3	Variatie, effectgrootte, en steekproefgrootte	26
3.5	Sampling	26
3.5.1	Probability sampling	27
3.5.2	Non-probability sampling	28
3.5.3	Rapportage	29
3.5.4	Nog even over populaties	29
3.6	Sampling en sociale media	29
3.6.1	Kritisch kijken naar zoekresultaten	30
3.6.2	Kritisch kijken naar het platform	31
3.6.3	Test jezelf	32
3.7	Hoe verzamel je data?	33
3.7.1	Zelf data verzamelen	33
3.7.2	Andere manieren van dataverzameling	34

3.8	Wat sla je allemaal op?	34
3.8.1	Online bronnen	34
3.8.2	Offline bronnen	35
3.8.3	Bijhouden wat je niet verzamelt	35
3.9	Hoe sla je dat dan op?	36
3.9.1	Stelregels voor het opslaan van data	36
3.9.2	Hierarchische (<i>multilevel</i>) data	37
3.9.3	Afwijkende soorten data	38
3.10	Dataverzameling bijhouden	38
3.11	Ethiek en dataverzameling	40
Hoofdstuk 4 Taal en inhoudsanalyse		43
4.1	Inleiding	43
4.2	Verschillende analyseniveaus, verschillende vakgebieden	43
4.2.1	Geluid	44
4.2.2	Woorden en woordvormen	44
4.2.3	Zinnen en zinsdelen	45
4.2.4	Letterlijke betekenis	45
4.2.5	Taalgebruik	47
4.3	Coderen en analyseniveaus	48
4.3.1	Inhoudsanalyse en pragmatiek: Van Hooijdonk & Liebrecht (2021)	48
4.3.2	Inhoudsanalyse, eenheden, en semantiek/pragmatiek: Antheunis et al. (2012)	49
4.4	Abstractie en coderen	50
4.5	Sociolinguïstiek	51
4.5.1	Uitspraak	51
4.5.2	Woordkeuze en morfologische verschillen	51
4.5.3	Woordvolgorde	52
4.6	Accommodatie, convergentie, en divergentie	53
4.6.1	Accommodatie en inhoudsanalyse: een voorbeeld	53
4.7	Non-verbale communicatie	54
4.8	Tot slot	55
Hoofdstuk 5 Een codeboek ontwikkelen		57
5.1	Inleiding	57
5.2	Het proces	57
5.2.1	Variabelen specificeren	57
5.2.2	Definiëren	58

5.2.3	Operationaliseren	58
5.2.4	Uitproberen	59
5.3	Hoe ziet een goed codeboek eruit?	60
5.4	Hoe ziet een goed codeerformulier eruit?	60
5.5	Voorbeelden van codeboeken	61
5.5.1	Van Hooijdonk & Liebrecht (2018)	61
5.5.2	Van der Zanden et al. (2018)	64
5.6	Pilotstudies	65
5.6.1	Problemen voorkomen	66
5.6.2	Stappenplan	66
5.7	Onafhankelijkheid van de codeurs?	67
5.8	Tot slot	68
Hoofdstuk 6 Betrouwbaarheid en statistiek		69
6.1	Inleiding	69
6.1.1	Intercodeursbetrouwbaarheid	69
6.1.2	Intracodeursbetrouwbaarheid	70
6.2	Betrouwbaarheid meten	70
6.2.1	Percentage agreement	71
6.2.2	Cohen's kappa	72
6.2.3	Krippendorff's alpha	74
6.3	Welke score kies je?	75
6.4	Factoren die de betrouwbaarheid van je studie beïnvloeden	75
6.4.1	Verschillende factoren	75
6.4.2	Manieren om intercodeursbetrouwbaarheid te verbeteren	77
6.4.3	Meerdere perspectieven: een <i>fact of life</i>	79
6.5	Wat te doen bij een lage betrouwbaarheidsscore?	80
6.5.1	Dubbel gecodeerde data	80
6.5.2	Wat te doen bij verschillen tussen codeurs?	81
6.5.3	Ambigüiteit, coderen, en meningsverschillen	81
6.6	Steekproefgrootte	82
6.7	Betrouwbaarheid visualiseren	83
6.8	Wat te doen met dubbel gecodeerde data?	83
6.9	Statistiek	84
6.9.1	Descriptieve statistiek	84
6.9.2	Toetsende statistiek	85

Hoofdstuk 7 Mensen en computers	89
7.1 Inleiding	89
7.2 Dataverzameling	89
7.3 Automatisch coderen	91
7.3.1 Een eerste intuïtie	91
7.3.2 Veelgebruikte oplossingen	93
7.3.3 Specificiteit	97
7.3.4 Automatisch versus semi-automatisch	98
7.3.5 Dekking	99
7.3.6 Volgorde	101
7.4 Modulariteit	101
7.4.1 Scheiding van dataverzameling en data-analyse	101
7.4.2 Scheiding van verschillende analyses	102
7.5 Tot slot: programmeren in Excel	103
Hoofdstuk 8 Ethiek	105
8.1 Inleiding	105
8.2 Ethische goedkeuring	105
8.3 Bestaande naslagwerken over ethiek	106
8.4 De Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit	107
8.4.1 Eerlijkheid	108
8.4.2 Zorgvuldigheid	108
8.4.3 Transparantie	109
8.4.4 Onafhankelijkheid	110
8.4.5 Verantwoordelijkheid	111
8.5 Reflexiviteit	112
8.5.1 Het ontwerp van je studie	112
8.5.2 Dataverzameling	114
8.5.3 Data-analyse en interpretatie	114
8.5.4 Conclusie en framing	115
8.6 Inhoudsanalyse en identiteit	116
8.6.1 Ras, huidskleur, en etniciteit	116
8.6.2 Geslacht en gender	117
8.7 Samenwerking met externe organisaties	119
8.8 Sociale media bestuderen	120
8.8.1 Privacy	120
8.8.2 Toestemming	123
8.8.3 Welk platform kies je?	127

8.9	Schadelijke inhoud	128
8.9.1	Uitvoering	129
8.9.2	Rapportage	129
8.10	Resultaten delen	130
8.10.1	Het publiek bereiken	130
8.10.2	Activisme?	131
8.11	Tot slot	131
Hoofdstuk 9 Datamanagement		133
9.1	Inleiding	133
9.2	De projectmap	133
9.2.1	Mappen	134
9.2.2	Computers en bestandsnamen	135
9.2.3	Wat sla je op?	137
9.2.4	Waar sla je alles op?	138
9.3	Privacy en/versus transparantie	139
9.3.1	Privacy	140
9.3.2	Transparantie	142
9.4	Versiebeheer	143
9.5	Tot slot	144
Hoofdstuk 10 Rapportage		145
10.1	Inleiding	145
10.2	Hoe schrijf je een inleiding?	145
10.2.1	De aanleiding	146
10.2.2	Huidige stand van zaken	147
10.2.3	Doel van de studie	147
10.2.4	Verdere inhoud	148
10.3	Hoe schrijf je de methode-sectie?	149
10.3.1	Herhaalbaarheid	149
10.3.2	Keuzes, beperkingen, en motivatie	149
10.3.3	Sample	150
10.3.4	Codeboek	150
10.3.5	Codeerproces	151
10.3.6	Ethische overwegingen	152
10.4	Hoe rapporteer je resultaten?	152
10.4.1	Descriptieve statistieken	152
10.4.2	Toetsende statistiek	156

10.4.3 Visualisaties	156
10.4.4 Exploratieve analyses	159
10.5 Discussie	160
10.5.1 Verwachte bevindingen	160
10.5.2 Onverwachte bevindingen	160
10.5.3 Beperkingen	160
10.5.4 Suggesties voor vervolgonderzoek	161
10.6 Conclusie	161
10.7 Verantwoording	161
10.7.1 Rapportage van de taakverdeling: het logboek	161
10.7.2 Voor later: auteurschap in de wetenschap	162
10.8 Algemene tips	163
Nuttige bronnen	164
Bibliografie	165

Bijlagen	
A Terminologie	180
B Leesvragen	187
C Opdracht: een inhoudsanalyse uitvoeren	189
C.1 Inleiding	189
C.2 Doel van de opdracht	189
C.3 Werkwijze	190
C.4 Onderwerp	190
C.5 Stappenplan	191
C.6 Planning	194
D Template onderzoeksvoorstel	195
D.1 Inleiding	195
D.2 Methode	196
D.3 Analyse	197
D.4 Bijlage: codeboek	198
D.5 Bijlage: Werkplan	198
E Richtlijnen groepsrapport	199
E.1 Algemene richtlijnen	199
E.2 Beoordelingsformulier groepsopdracht	200
F Principes uit de Nederlandse gedragscode	203
G Programmeren in Excel	205
G.1 Inleiding	205
G.1.1 Cellen in Excel	205
G.1.2 Formules in Excel	206
G.1.3 De vulgreep	207
G.1.4 Verschillende talen en dialecten	209
G.2 Inhoudsanalyse automatiseren met Excel	210
G.2.1 Lengte van een bericht meten	210
G.2.2 Controleren of een boodschap een woord bevat	211
G.2.3 Controleren of een boodschap woorden uit een lijst bevat	212
G.2.4 Variabelen hercoderen	214
G.3 Extra functionaliteiten	214
G.4 Resultaten berekenen	215
G.4.1 Resultaten controleren	215
G.4.2 Relevante functies	215

HOOFDSTUK 1

Wat is een inhoudsanalyse eigenlijk?

1.1 INLEIDING

Als communicatiewetenschapper bestudeer je hoe mensen hun boodschappen vormgeven om hun ideeën en standpunten over te brengen op anderen, hoe anderen die boodschappen verwerken, en hoe verschillende media dat proces beïnvloeden. In deze cursus richten we ons op de boodschappen zelf: hoe zien ze eruit, en hoe kun je verschillende soorten boodschappen (foto's, teksten, video's) systematisch analyseren? Om deze vragen te beantwoorden, gebruiken we een methode genaamd Inhoudsanalyse (Engels: *content analysis*). Bij deze methode maak je eerst een verzameling boodschappen (een corpus), die je vervolgens analyseert en van labels voorziet. Dat labelen noemen we *coderen*.

1.1.1 KWANTITATIEVE INHOUDSANALYSE

Wij richten ons op *kwantitatieve* inhoudsanalyses, waarbij je eerst instructies opstelt om de data systematisch te kunnen coderen.¹ Vervolgens kunnen we de verschillende labels tellen, om zo verschillen tussen verschillende soorten boodschappen in kaart te kunnen brengen. Kwantitatieve inhoudsanalyse is meestal *deductief*: op basis van de literatuur kunnen we een onderzoeksvraag en bijbehorende hypothesen opstellen, waarna we de literatuur ook weer kunnen gebruiken om te bepalen wat er eigenlijk gecodeerd moet worden.

¹ In sommige vakgebieden wordt er niet “coderen” maar “annoteren” gezegd, mogelijk omdat “coderen” te veel doet denken aan het Engelse woord voor “programmeren.” Het woord “annoteren” betekent ongeveer: informatie toevoegen aan bestaande data.

1.1.2 KWALITATIEVE INHOUDSANALYSE

Naast een *kwantitatieve* inhoudsanalyse kun je ook een *kwalitatieve* inhoudsanalyse uitvoeren. Kwalitatieve inhoudsanalyses zijn inductief: vanuit de data kun je dan op zoek gaan naar regelmatigheden, waarna je als onderzoeker die patronen gaat beschrijven, die je kunt organiseren aan de hand van verschillende thema's. Deze werkwijze komt je misschien bekend voor als je eerder een interviewstudie of een focusgroep hebt uitgevoerd.

1.1.3 OVER DIT BOEK

Het idee achter dit boek is dat dit eerste hoofdstuk je een globaal overzicht geeft van de methode, waarna de volgende hoofdstukken je stap voor stap begeleiden door een groepsopdracht (zie Bijlage C) waarbij je samen met anderen een inhoudsanalyse uitvoert. De groepsopdracht is ontworpen voor een semester bij Tilburg University: in zeven weken werken studenten naar een onderzoeksvoorstel toe (zie Bijlage D), dat wordt nagekeken tijdens de eerste tentamenweek (*midterm*). Vervolgens passen de studenten hun plannen aan, waarna ze het onderzoek uitvoeren. Uiteindelijk krijgen studenten een cijfer voor de groepsopdracht (zie Bijlage E voor de richtlijnen) en een tentamen, waarbij het tentamen de individuele kennis en vaardigheden toetst die ze tijdens de groepsopdracht hebben opgedaan.

1.1.4 NASLAGWERKEN

Er zijn verschillende auteurs die de methodologie voor het uitvoeren van kwantitatieve inhoudsanalyses hebben beschreven. Populaire naslagwerken zijn bijvoorbeeld geschreven door Klaus Krippendorff (2018) en Kimberly Neuendorf (2017). Een goede optie is ook het werk van Riffe et al. (2023), of het Duits/Engelstalige handboek van Oehmer-Pedrazzi et al. (2023). Het laatste Nederlandstalige boek over inhoudsanalyse is geschreven door Fred Wester (2006). Dit werkboek is deels gebaseerd op deze naslagwerken. Twee grote verschillen met eerdere boeken over inhoudsanalyse zijn de vorm (een werkboek in plaats van een naslagwerk) en de sterke nadruk op onderzoeksethiek, waaraan ook een eigen hoofdstuk is gewijd.

1.2 EEN STAPPENPLAN

In deze cursus hanteren we het stappenplan voor het uitvoeren van een inhoudsanalyse, zoals beschreven door Neuendorf (2017, hoofdstuk 2).

1.2.1 STAP 1: ONDERWERP EN MOTIVATIE

Bedenk *wat* je gaat bestuderen en *waarom* je dat wil gaan doen. Neuendorf (2017) (in haar flowchart en in Hoofdstuk 4) benadrukt hierbij vooral het belang van theoretische overwegingen om een inhoudsanalyse uit te voeren. Daarnaast kunnen ook maatschappelijke (en zelfs ethische) overwegingen een rol spelen. Belangrijk is in ieder geval dat je een duidelijke onderzoeksvraag en bijbehorende hypotheses opstelt. Hierover, en over stap 2, lees je later meer in het hoofdstuk over *Onderwerpen en onderzoeksvragen*.

1.2.2 STAP 2: CONCEPTUALISATIE

Specificeer welke variabelen je allemaal gaat bestuderen, en zorg bij iedere variabele voor een heldere definitie. Op dit moment ga je vaak heen en weer tussen de theorie en een eerste selectie met voorbeelden die je alvast hebt verzameld. Sluiten de definities aan op de voorbeelden die je hebt gevonden?

1.2.3 STAP 3: OPERATIONALISATIE

Hoe ga je te werk? Wat ga je precies verzamelen en coderen, en hoe ga je de data vervolgens analyseren? Neuendorf (2017) benadrukt hier vooral dat de categorieën die je gebruikt (i) zo algemeen mogelijk en (ii) *mutually exclusive* moeten zijn (met andere woorden: ze moeten elkaar uitsluiten). Dit zullen we bespreken in het hoofdstuk *Een codeboek ontwikkelen*.

1.2.4 STAP 4: EEN CODEERSHEMA OPSTELLEN

Neuendorf (2017) onderscheidt hier twee methodes voor het coderen van data:

- 1) Handmatig coderen. Hierbij moet je een codeboek (een soort handleiding) opstellen, en een codeerformulier maken. Het is belangrijk dat het codeboek zo duidelijk is dat verschillende mensen dezelfde data op dezelfde manier zouden coderen. Dit zullen we bespreken in het hoofdstuk *Een codeboek ontwikkelen*.
- 2) Automatisch coderen. Hierbij laat je de computer het werk doen. Neuendorf (2017) gaat ervan uit dat je dit doet aan de hand van bestaande of zelfgemaakte woordenlijsten. Voor iedere categorie is er dan een aparte lijst met woorden, bijvoorbeeld *positieve* en *negatieve* woorden. De computer kan die woorden dan automatisch gaan tellen in de data. Tegenwoordig is er veel meer mogelijk dan alleen het gebruik van woordenlijsten, maar dat bespreken we later in het hoofdstuk *Mensen en computers*.

1.2.5 STAP 5: SAMPLING

In het ideale geval gebruik je volgens Neuendorf (2017) gewoon alle data die er bestaat: een census. Om praktische redenen is dit vaak niet mogelijk, dus zul je een manier moeten bedenken om een representatieve selectie te maken van de data, om zo toch conclusies te kunnen trekken over de gehele populatie. In het hoofdstuk over *Sampling* leer je hier meer over.

1.2.6 STAP 6: CODEURS TRAINEN EN BETROUWBAARHEID BEREKENEN

Als je data hebt verzameld en een codeboek hebt opgesteld, kun je de codeurs trainen (leren omgaan met het codeboek en het codeerformulier), en vervolgens kijken in hoeverre ze op betrouwbare wijze kunnen coderen. Met andere woorden: doen de verschillende codeurs allemaal hetzelfde, of verschillen de codeurs in hoe ze de data gecodeerd hebben? Als er veel verschillen zijn tussen de codeurs, dan moet het codeboek herzien worden. Deze onderwerpen bespreken we in de hoofdstukken *Een codeboek ontwikkelen* en *Betrouwbaarheid en statistiek*.

1.2.7 STAP 7: CODEREN

Als je in een pilotstudie hebt bevestigd dat de codeurs de data betrouwbaar kunnen categoriseren, kun je overgaan tot de hoofdcoderfase.

- 1) Als je de data door mensen laat coderen, raadt Neuendorf (2017) aan om tenminste twee onafhankelijke codeurs te gebruiken, die minstens 10% van de data dubbel coderen. Daaraan zouden we kunnen toevoegen dat je in ieder geval genoeg moet laten dubbel coderen om aan het eind van het onderzoek te kunnen bevestigen dat de data inderdaad betrouwbaar gecodeerd is. (Met andere woorden: 10% is niet altijd genoeg.) In het hoofdstuk over *Betrouwbaarheid en statistiek* lees je hier meer over.
- 2) Als je de data door computers laat coderen, raadt Neuendorf (2017) aan om steekproefsgewijs te controleren of je het eens bent met de computer. Tegenwoordig is dat niet meer genoeg, maar is het aan te raden om de computer systematisch te controleren. In het hoofdstuk over *Mensen en computers* lees je hier meer over.

1.2.8 STAP 8: BETROUWBAARHEID BEREKENEN

Er bestaan verschillende statistische maten om te controleren in hoeverre verschillende codeurs het met elkaar eens zijn. Die maten geven een indicatie van de betrouwbaarheid van je studie; als de codeurs het grotendeels oneens waren, hoe kun je dan nog conclusies trekken uit de resultaten van je studie? In het hoofdstuk over *Betrouwbaarheid en statistiek* lees je hier meer over.

1.2.9 STAP 9: RAPPORTAGE

Uiteindelijk moet je de resultaten ook overzichtelijk opschrijven. In het hoofdstuk *Rapportage* lees je hier meer over.

1.3 INHOUDSANALYSE VERSUS EXPERIMENTELE STUDIES

Hierboven hebben we al gezien dat je met een inhoudsanalyse goed kunt beschrijven *hoe* mensen eigenlijk communiceren. Het is dus een goede methode om te beschrijven welke patronen we kunnen waarnemen in het communicatiegedrag van verschillende groepen mensen, of in verschillende communicatiesituaties. Daarnaast brengt iedere onderzoeksmethode zijn eigen voor- en nadelen met zich mee. Laten we beginnen met een bekend voorbeeld: een experiment.

1.3.1 VOOR- EN NADELEN VAN EEN EXPERIMENTELE STUDIE

Het voordeel van een experiment is bijvoorbeeld dat je maximale controle hebt over jouw onderzoek: participanten worden toegewezen aan specifieke condities, waarbinnen ze blootgesteld worden aan bepaalde stimuli. Voor en na de blootstelling kun je metingen uitvoeren, waarna je kunt analyseren of de verschillende condities een verschil teweeg hebben gebracht

tussen de participanten. Als dat zo is, dan kun je stellen dat er een causaal verband is tussen de experimentele manipulatie en het verschil in de metingen. Bijvoorbeeld: informeel taalgebruik zorgt ervoor dat participanten een chatbot menselijker vinden dan een chatbot die je heel formeel behandelt.

Het nadeel van experimenten is dat ze vaak kunstmatig zijn; participanten weten dat ze deelnemen aan een experiment, en dat het dus gaat om een simulatie. Het is niet altijd duidelijk of ze zich “in het echt” ook zo zouden gedragen.

1.3.2 VOOR- EN NADELEN VAN EEN INHOUDSANALYSE

Het voordeel van inhoudsanalyses is dat je (meestal) werkt met bestaande data, waardoor je geen participanten nodig hebt. Het is een onopvallende methode, waarbij je de zender niet beïnvloedt. Omdat de datapunten uit het leven gegrepen zijn, hebben inhoudsanalyses vaak een hoge ecologische validiteit. Het nadeel van inhoudsanalyses is dat je minder controle hebt over de data; je moet werken met de gegevens die beschikbaar zijn, of die binnen afzienbare tijd beschikbaar gemaakt kunnen worden. Daarnaast is het vaak niet mogelijk om causale verbanden vast te stellen. Je weet na een inhoudsanalyse misschien wel of er een verschil is tussen bepaalde groepen, maar je kunt niet altijd vaststellen wat de oorzaak is van dat verschil.

1.4 DE ROL VAN EEN INHOUDSANALYSE

Wat is de rol van inhoudsanalyses in de wetenschap? Kort samengevat gaat het om de toegevoegde waarde van het beschrijven van de stand van zaken in de wereld. De redacteurs van het *Journal of Quantitative Description: Digital Media* (JQD:DM) beschrijven descriptieve kennis als noodzakelijk voor verschillende onderdelen van het sociaal-wetenschappelijke proces, specifiek: het genereren van hypothesen, het inschatten van het belang van het onderwerp, en om meer te kunnen zeggen over de generaliseerbaarheid van onderzoek in het algemeen.² Hieronder bespreken we deze onderdelen in meer detail.

1.4.1 HYPOTHESEN OPSTELLEN

Het is vrijwel onmogelijk om een zinvolle hypothese op te stellen zonder te weten hoe de wereld er überhaupt uitziet. Eerst moeten we weten wat er gaande is, voordat we iets kunnen zeggen over de oorzaken en gevolgen daarvan. Dus als je bijvoorbeeld de invloed van influencers op social media wil onderzoeken, dan is het goed om eerst vast te stellen wat die influencers eigenlijk doen, en hoeveel dat eigenlijk gebeurt. Die eerste stap kun je zetten door middel van een inhoudsanalyse. Daarna, in vervolgonderzoek, kun je het onderzoek gaan

² De volledige tekst ten tijde van het schrijven van deze inleiding is hier te vinden: <https://web.archive.org/web/20240906235123/https://journalqd.org/about>

afbakenen: we beperken ons tot een specifieke groep mensen met een specifiek soort gedrag, om vervolgens van die groep te onderzoeken waarom ze dat eigenlijk doen (bijvoorbeeld via interviews), en welke invloed dat heeft op andere sociale mediagebruikers (bijvoorbeeld via focusgroepen of een experiment). De redacteuren van JQD:DM beklagen zich erover dat er vaak experimenten worden ontworpen zonder dat er eerst gekeken wordt naar de prevalentie [dat wil zeggen: hoe vaak iets voorkomt] van oorzaken en effecten die er bestudeerd worden. Dat brengt ons op het tweede punt.

1.4.2 HET INSCHATTEN VAN HET BELANG VAN HET ONDERWERP

De redacteuren van JQD:DM zijn minder concreet over dit punt, maar stellen vooral dat kwantitatieve beschrijving helpt om het belang van een onderwerp in vervolgonderzoek beter te kunnen beargumenteren. Waar zou je dan aan moeten denken?

Vaker is belangrijker.

Wanneer je vaststelt dat een bepaald fenomeen vaak voorkomt, kun je op basis van die observatie beargumenteren dat het daarom ook belangrijk is dat we begrijpen welke rol dat fenomeen speelt in ons dagelijks leven.

Uitzonderlijke gevallen zijn belangrijk.

Je zou de argumentatie ook kunnen omkeren. Als iets *meestal* op een bepaalde manier gebeurt, dan kan het ook interessant zijn om te kijken naar de uitzonderingen. Waarom wijken mensen soms af van de standaard? Zijn onze theorieën bestand tegen die uitzonderingen? Een inhoudsanalyse kan in ieder geval een vertrekpunt geven om een verklaring te vinden, zeker als je ontdekt dat mensen zich *systematisch* anders gedragen in bepaalde situaties.

1.4.3 GENERALISEERBAARHEID

Als wetenschappers stellen we ons ten doel om generaliseerbare kennis te vergaren. Maar om te kunnen voorspellen of bevindingen uit de ene situatie ook van toepassing zijn in een andere situatie, moeten we wel begrijpen hoe beide situaties eruitzien. Theorieën nemen vaak de vorm aan van een logische implicatie: als A, B, en C, dan gebeurt er X. Met experimenten kun je vaststellen of er een causaal verband is tussen ABC en X, en met beschrijvend onderzoek kun je vaststellen of er in een bepaalde situatie inderdaad sprake is van A, B, en C.

1.5 AAN DE SLAG

Je weet nu ongeveer wat een inhoudsanalyse is. Maar de beste manier om echt te begrijpen wat een inhoudsanalyse is en wat je ermee kan, is om eerdere onderzoeken te lezen en om zelf een inhoudsanalyse uit te voeren. Het volgende hoofdstuk beschrijft de groepsopdracht, waar we dit semester mee aan de slag gaan. Daarin zul je een eigen inhoudsanalyse gaan

opzetten en uitvoeren. Voor nu vragen we je om de onderstaande vragen door te nemen en te beantwoorden voor twee artikelen.

1.5.1 KRITISCHE VRAGEN OVER INHOUDSANALYSES

Deze vragen kun je stellen over ieder artikel dat een inhoudsanalyse bevat. Door de vragen te beantwoorden, begrijp je beter hoe de studie in elkaar zit. Hoewel de meeste concepten al bekend zouden moeten zijn uit de methodologiecursus, kan het zijn dat je nog niet bekend bent met alle terminologie. In dat geval kun je de begrippenlijst raadplegen aan het eind van dit werkboek (Bijlage A).

- 1) Algemeen: wat is de onderzoeksvraag?
- 2) Sampling: samenstelling van het corpus.
 - a) Wat voor samplingstrategie hebben de auteurs gebruikt?
 - b) Hoeveel items hebben de auteurs verzameld?
 - c) Stel je zou zelf een vergelijkbaar corpus willen samenstellen; bevat het artikel dan alle relevante details om de datacollectiemethode te repliceren, of denk je dat er iets ontbreekt?
- 3) Coderen: labels toewijzen aan de data.
 - a) Op welke categorieën zijn de data geanalyseerd?
 - b) Waar komen die categorieën vandaan? Waar zijn ze op gebaseerd?
 - c) Wat zijn de *data collection units*? Met andere woorden: welke discrete units worden er geannoteerd?
 - d) Hoe zorgen de auteurs ervoor dat de annotaties betrouwbaar zijn?
 - e) Welke categorie was het meest betrouwbaar te coderen? En welke het minste?
- 4) Statistiek en rapportage
 - a) Hoe is de resultatensectie gestructureerd? (Bijvoorbeeld: in welke volgorde worden verschillende soorten statistiek gepresenteerd?)
 - b) Welke statistieken worden er gerapporteerd over de geannoteerde data?
 - c) Hoe worden de resultaten gevisualiseerd? (Bijvoorbeeld: tabellen, grafieken.)
 - d) Als er geen of beperkte visualisaties zijn: hoe zou je de resultaten anders kunnen weergeven?
- 5) Ethiek
 - a) Zijn er specifieke ethische aandachtspunten voor deze studie?
 - b) Is het duidelijk hoe de auteurs hiermee om zijn gegaan?
 - c) Zie je hier mogelijkheden tot verbetering?
- 6) Algemeen oordeel
 - a) Wat zijn de sterke punten van deze studie?
 - b) Wat zijn de minder sterke punten van deze studie. (Denk aan het design, of aan de (on)volledigheid van de rapportage.
 - c) Als er minder sterke punten zijn, hoe zou je die dan kunnen oplossen?

Deze kritische vragen staan ook nog in de appendix op één pagina (zonder andere tekst), zodat je ze makkelijk kunt printen om erbij te houden als je een artikel leest.

1.5.2 ARTIKELEN

Het recente handboek van Oehmer-Pedrazzi et al. (2023) bevat meerdere overzichten van inhoudsanalyses die in verschillende domeinen van de communicatiewetenschap gepubliceerd zijn. Bijvoorbeeld:

- Bedrijfscommunicatie (Lischka, 2023).
- Wetenschapscommunicatie (Wicke, 2023)
- Gezondheidscommunicatie (Samson-Himmelstjerna, 2023)
- Politieke communicatie (Blassnig, 2023; Van der Velden & Loecherbach, 2023)
- Online comments en wangedrag (Esau, 2023; Naab & Küchler, 2023)
- ...en nog veel meer (zie de inhoudsopgave van het boek).

Gebruik de overzichtsartikelen om twee publicaties te vinden waarin een inhoudsanalyse uitgevoerd wordt. Beantwoord vervolgens de leesvragen voor beide publicaties. Deze oefening bereidt je ook voor op de groepsopdracht (zie Bijlage C) die hoort bij deze cursus.

Studietip

Als je iedere week één of twee artikelen leest (uit deze lijst of uit een betrouwbaar tijdschrift) en daarbij de leesvragen beantwoordt, begrijp je steeds beter hoe inhoudsanalyses opgebouwd zijn, en hoe je de resultaten zou kunnen rapporteren.

HOOFDSTUK 2

Onderwerpen en onderzoeksvragen

2.1 INLEIDING

De eerste vraag die je als onderzoeker zult moeten beantwoorden is: *wat ga ik eigenlijk bestuderen?* Een antwoord geven op die vraag is nog niet zo eenvoudig, omdat er drie vragen aan ten grondslag liggen:

- 1) Wat voor vragen kun je beantwoorden met een inhoudsanalyse?
- 2) Wat is er theoretisch relevant om te bestuderen?
- 3) Wat is er maatschappelijk relevant om te bestuderen?

In dit hoofdstuk gaan we dieper in op deze verschillende vragen.

2.2 WAT IS ER MOGELIJK?

Zoals ook al besproken in hoofdstuk 1, is het vaak niet mogelijk om causale verbanden aan te tonen met een inhoudsanalyse. Dat komt omdat inhoudsanalyses meestal uitgevoerd worden met bestaande data, waarbij er geen experimentele manipulatie heeft plaatsgevonden. Daardoor kunnen we niet vaststellen of een verandering in een bepaalde onafhankelijke variabele leidt tot een verandering in een afhankelijke variabele. We kunnen wel een beschrijving geven van de wereld zoals zij is, waarbij we ook kunnen kijken of bepaalde variabelen met elkaar correleren. Het is dan alleen niet mogelijk om eventuele *confounders* uit te sluiten.